

LORD ROBERTS: KONINGIN VICTORIA SE “ANDER GENERAAL”

André Wessels¹

Summary

*In the course of the 64 years that Queen Victoria reigned over the British Empire, from 1837 to 1901, her army was involved in no fewer than 230 wars, punitive expeditions and other military campaigns. This afforded many British officers the opportunity to build “heroic” careers. Lord Roberts of Kandahar (and later, *inter alia*, also of Pretoria) was probably Victoria’s most famous and most beloved field marshal. In this article, his career is critically analysed, with special reference to the Second Anglo-Afghan War (1878-1880), in an effort to better understand how and why he became so famous, and to ascertain to what extent his success can be attributed to his own abilities and decisions; or rather, to luck. His earlier campaigns will also be compared with his role during the Anglo-Boer War (1899-1902), before – in the concluding sections – his role as Commander-in-Chief at the War Office and career until his death in 1914 will be discussed. Throughout, mention will also be made of his “competition” with Sir Garnet Wolseley – regarded by some as Victoria’s “only general”, while Roberts’ supporters referred to their champion as Victoria’s “other general”.*

1. INLEIDING

Koningin Victoria (1818-1901) het vanaf 1837 tot 1901 oor die Britse Ryk regeer. In die loop van dié 64 jaar was die Britse Leër by nie minder nie as 230 oorloë, strafekspedisies en ander militêre veldtogte betrokke; trouens, daar was geen konflikvrye jare nie.² Tydens haar bewind is die Britse Ryk as die wêreld van destyds se enigste supermoondheid gevestig. Die groot aantal oorloë het aan talryke Britse offisiere die geleentheid gebied om “roemryke” loopbane te bou, aansien te verwerf en hul name in die militêre annale te verewig. Dink byvoorbeeld aan lord Chelmsford, lord Roberts, Garnet Wolseley, Charles Gordon, Evelyn Wood, Redvers Bullers, George Pomeroy-Colley en lord Kitchener.³

In hierdie studie word gefokus op die militêre loopbaan van een van hierdie vooraanstaande bevelvoerders, naamlik lord Roberts van Kandahar, Pretoria en

¹ Senior Professor, Departement Geskiedenis, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein. E-pos-adres: wesselsa.hum@ufs.ac.za Die personeel van die volgende biblioteke en/of argiewe word van harte bedank vir hul hulp tydens die navorsing vir hierdie studie: SASOL-Biblioteek, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein; British Library, Londen; National Army Museum, Londen; Imperial War Museum, Londen; Royal Archives, Windsor en Churchill Archives Centre, Cambridge.

² B Farwell, *Queen Victoria's little wars* (Londen, 1973), pp. 364-371 en D Judd, *Someone has blundered calamities of the British Army in the Victorian Age* (Londen, 1973), pp. 174-176.

³ Kyk in hierdie verband bv. SJ Corvi en IFW Beckett (reds.), *Victoria's generals* (Barnsley, 2009). Hierdie artikel word gebaseer op die navorsing wat reeds vroeër gedoen is vir die skryf van die hoofstuk "Frederick Roberts" in bogenoemde boek.

Waterford. Sy rol tydens die Anglo-Boereoorlog (1899-1902) is reeds vroeër in 'n artikel geëvalueer,⁴ en dus word in hierdie studie meer op sy vormingsjare as offisier en vroeëre bevelsrol gefokus, met die klem op sy rol tydens die Tweede Anglo-Afgaanse Oorlog (1878-1880). Met die standpunt dat Roberts 'n produk van sy tyd, en dus van die Victoriaanse era was, as vertrekpunt, word onder meer aan die volgende sake aandag geskenk: Presies waarom het Roberts so vinnig opgang gemaak? Was hy werklik besonder bekwaam, het hy altyd die regte besluite geneem, of was geluk in vele opsigte bloot aan sy kant? In watter mate is daar ooreenkomste tussen sy veldtogte in Afganistan en (20 jaar later) in Suid-Afrika? Watter tipe mens was Roberts? Watter posisie beklee hy in die Victoriaanse "helde-galery"? Daar sal ook vergelykings met ander 19de-eeuse Britse bevelvoerders getref word, in besonder met sir Garnet Wolseley, met wie Roberts dekades lank om posisies en eer meegeding het.

2. DIE JONG FRED ROBERTS⁵

Frederick Sleigh Roberts (onder sy familie as "Fred" bekend en, met verloop van tyd, onder sy kamerade en troepe as "Bobs") is op 30 September 1832 te Cawnpore (vandag gespel Kanpur) in Indië gebore. Hy was die seun van lt.-kol. (later genl.) Abraham Roberts (wat weldra in die Eerste Anglo-Afgaanse Oorlog, 1838-1842, geveg het) en sy tweede vrou, Isabella Bunbury (voorheen getroud met maj. Hamilton Maxwell). Beide Fred se ouers was van Anglo-Ierse afkoms en hy was gelukkig om in 'n tipiese Victoriaanse militêre omgewing groot te word. Nadat die Roberts-gesin in 1834 na Engeland teruggekeer het, het die jong Fred onderrig te Eton, aan die

⁴ A Wessels, "Lord Roberts en die Anglo-Boereoorlog (1899-1902): 'n kritiese evaluering van sy opperbevelhebberskap na verloop van honderd jaar", *Joernaal vir Eietydse Geskiedenis* 27(2), Mei 2002, pp. 45-67.

⁵ Deur die jare heen het 'n groot getal biografieë oor Roberts die lig gesien; sommige reeds voor sy dood. Die standaard Roberts-biografie is steeds D James, *Lord Roberts* (Londen, 1954). Net na Roberts se oorlye, het G Forrest se *The life of Lord Roberts, K.G., V.C.* (Londen, 1914) verskyn. Ander biografieë sluit in H de Watteville, *Lord Roberts* (Londen, 1938); HFB Wheeler, *The story of Lord Roberts* (Londen, 1915); WH Hannah, *Bobs Kipling's general. The life of Field-Marshal Earl Roberts of Kandahar, VC* (Londen, 1972); HG Groser, *Field-Marshal Lord Roberts, V.C., K.P., G.C.B., G.C.S.I., G.C.I.E.* (Londen, 1900), wat sy lewe tot einde 1880 beskryf; WE Cairnes, *Lord Roberts as a soldier in peace and war* (Londen, 1901); JM Cobban, *The life and deeds of Earl Roberts* (4 dele, Edinburgh en Londen, 1901; en V Brooke-Hunt, *Lord Roberts a biography* (Londen, s.a.), wat Roberts se loopbaan tot 1900 bespreek (en op seuns-lesers gemik was). Daar het biografiese artikels oor Roberts in die *Oxford Dictionary of National Biography from the earliest times to the year 2000* (hierna verwys as die *Oxford DNB*) 47 (Oxford, 2004), pp. 156-161 verskyn, asook in die *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek* 2 (Kaapstad, 1972), pp. 614-617 en die *Dictionary of South African Biography* 2 (Kaapstad, 1972), pp. 598-602. Hoofstukke oor Roberts as bevelvoerder in die algemeen verskyn in B Farwell, *Eminent Victorian soldiers seekers of glory* (New York en Londen, 1985); deur R Atwood in IFW Beckett (red.), *Victorians at war new perspectives* (Society for Army Historical Research Special Publication 16, 2007), pp. 59-74 en deur A Wessels in Corvi en Beckett (reds.) – kyk weer voetnoot 3, *supra*.

Royal Military College (Sandhurst) en die Honourable East India Company se skool te Addiscombe, naby Croydon, ontvang.⁶

3. ROBERTS SE OPGANG AS OFFISIER

Op 12 Desember 1851 het Fred Roberts sy kommissie as tweede luitenant in die Artillerie ontvang, met sy eerste pos in die Bengaalse Leër (Indië). Behalwe vir enkele kort besoeke aan Engeland (en ’n kort tyd in Abessinië), het Roberts vir die volgende 41 jaar ’n “Indiese loopbaan” gevolg.⁷ Na slegs vier maande in Indië (aankoms: 1 April 1852) is hy as persoonlike adjudant en battery-offisier onder sy vader se bevel te Peshawar aan die onbestendige Indiese Noordwes-grensgebied geplaas. Vervolgens het hy sy vuurdoop ondergaan deur aan die onderdrukking van die Indiese Munitery (1857-1858) deel te neem. Hy het aan die beleg van, finale aanslag op en inname van Delhi deelgeneem. (Op 14 Julie 1857, tydens die finale en suksesvolle aanval, het Roberts sy eerste en laaste oorlogswond – ’n oppervlak-kige wond en kneusing aan sy laer rug – opgedoen, en die eerste van 23 (’n rekord in die Britse Leër) eervolle vermeldings van sy loopbaan ontvang.) Hy het ook te Bulandshahr, Aligarh, Agra, Kanauj, Bantharra, Cawnpore en Mianjanj geveg. By een geleentheid is sy perd gewond en twee keer is ’n perd onder hom doodgeskiet. Op 2 Januarie 1858, naby die dorpie Khudagani, het Roberts ’n vaandel en die lewe van ’n lojale Indiese soldaat gered, en op grond van hierdie optrede die Victoria Cross (VC) ontvang.⁸ Roberts was gelukkig om soveel gevegsondervinding in hierdie wrede konflik op te doen, en met slegs ’n ligte wond (maar met ’n VC) daarvan af te kom.

As gevolg van ontberings tydens bogenoemde konflik, het Roberts se gesondheid agteruitgegaan en is hy na Engeland teruggestuur. (Die opvolger in sy stafpos was Garnet Wolseley.) In Engeland het Fred vir Nora Henrietta Bews (1838-1920) ontmoet. Drie weke na afloop van hul troue op 17 Mei 1859, het die egpaar na Indië vertrek, waar Fred op die staf van die kwartiermeester-generaal aangestel is – ’n pos wat hom met die vooraanstaande militêre en burgerlike personeel in Indië in aanraking gebring het. Op 12 November 1859 is hy tot kaptein bevorder en die volgende dag het hy die brevetrang van majoor ontvang.⁹

In 1863 het Roberts aan die Ambeyla-veldtog (aan die Indiese Noordwes-grensgebied) deelgeneem, maar swak gesondheid het hom noodsaak om na

⁶ Kyk bv. James, pp. 3-11 en Forrest, pp. 6-7.

⁷ Vir Roberts se loopbaan in Indië, kyk sy insiggewende (hoewel uiteraard nie onbevooroordeelde) outobiografie, *Forty-one years in India from Subaltern to Commander-in-Chief* (2 dele, Londen, 1897). Dié werk was ’n blitsverkoper (tekenend van Roberts se roem) en is 34 keer herdruk; in Duits, Italiaans en Urdu vertaal; en ook in Braille gepubliseer. Kyk verder ook B Robson (red.), *Roberts in India the military papers of Field Marshal Lord Roberts 1876-1893* (Stroud, 1993).

⁸ James, pp. 11-54; Forrest, pp. 7-39 en Brooke-Hunt, pp. 19-21.

⁹ James, pp. 55-58 en Forrest, pp. 40-41.

Engeland terug te keer. In 1868 het hy as waarnemende kwartiermeester-generaal in Abessinië (vandag Ethiopië) diens gedoen, maar aan geen gevegte deelgeneem nie. Hy is toe weer na Engeland en is tot die brevetrang van luitenant-kolonel bevorder. Terug in Indië het hy in 1870-1871 aan die Lushai-veldtog deelgeneem en vir die eerste keer die bevel oor soldate in 'n gevegsituasie gevoer. Vanaf 1 Januarie 1872 was hy adjunkkwartiermeester-generaal in Indië, maar dit was 1 Januarie 1875 wat vir hom besondere eer beteken het, want op dié dag is hy bevorder tot kolonel, benoem as waarnemende generaal-majoor en aangestel as kwartiermeester-generaal van die Britse Leër in Indië. Met oorlogswolke wat aan die saampak was, is Roberts op 1 April 1878 as bevelvoerder van die Punjab Frontier Force aangestel, en op 22 Oktober 1878 as bevelvoerder van die Kurram Valley Field Force.¹⁰ In laasgenoemde hoedanigheid was hy op die punt om veel roem te verwerf.

4. DIE TWEDE ANGLO-AFGAANSE OORLOG, 1878-1880¹¹

Die Verdrag van Parys (10 Februarie 1763) het Brittanje se belange as 'n vername rolspeler op die Indiese subkontinent bevestig. Namate Britse invloed in die daaropvolgende dekades noordwaarts (en dus ook na Afganistan) uitgebrei het, het Russiese belange suidwaarts, vanaf Kaukasus, uitgebrei. Die gevolg was 'n politieke skaakspel, bekend as die "Great Game" of "Tournament of Shadows", maar wat ook as die wêreld se eerste "koue oorlog" tipeer kan word; met Afganistan as 'n tipe bufferstaat, en potensieel gesproke 'n slagveld vir Europese moondhede. Tydens die Eerste Anglo-Afgaanse Oorlog (1838-1842) het Brittanje aanvanklik daarin geslaag om 'n marionet-regering in die Afgaanse hoofstad, Kaboel (Kābol), op die been te bring, maar uiteindelik is die Britte verslaan. Afganistan het die reputasie as begraafplaas vir invallers gekry.¹² (Sowat 140 jaar later het die land hierdie reputasie steeds gestand gedoen toe die Sowjet-invallers (1979-1989) groot teëspoed beleef het, en sedert 2001 poog die Verenigde State van Amerika en sy geallieerdes ook tevergeefs om absolute beheer oor dié onherbergsame land te bekom.)

Op 12 April 1876 het lord Lytton die nuwe onderkoning (Viceroy) van Indië geword. Hy het die amir van Afganistan, Sher Ali, verkeerdelik daarvan verdink dat hy 'n bondgenoot van Rusland was. Terwyl sommige Britse amptenare 'n beleid van nie-inmenging ("masterly inactivity") in Afgaanse sake gesteun het, het Roberts en

¹⁰ James, pp. 59-72; Forrest, pp. 41-47 en Brooke-Hunt, pp. 122-158.

¹¹ Wat Roberts se rol in hierdie oorlog betref, kyk veral B Robson, *The road to Kabul the Second Afghan War 1878-1881* (Londen, 1986), *passim*; TA Heathcote, *The Afghan Wars 1839-1919* (Londen, 1980), *passim*; A Forbes, *The Afghan Wars 1839-42 and 1878-80* (Londen, 1892), *passim*; H Hensman, *The Afghan War of 1879-80* (2de uitgawe, Londen, 1882), *passim*; James, pp. 73-164; Forrest, pp. 48-130 en Brooke-Hunt, pp. 159-266.

¹² Kyk bv. JA Norris, *The First Afghan War 1838-1842* (Cambridge, 1967), *passim*; Forbes, pp. 1-157; Heathcote, pp. 32-83 en Judd, pp. 1-26.

andere (en met verloop van tyd ook Lytton¹³) hul ten gunste van ’n meer militante beleid (“forward policy”) uitgespreek, wat die uitvoer van voorsprongaksies ingesluit het. Lytton het goed met Roberts bevriend geraak en hom as bevelvoerder van die Punjab Frontier Force aangestel. Op 11 Augustus 1878 het ’n Russiese sending in Kaboel aangekom, maar gou weer onttrek. Toe Sher Ali in September 1878 geweier het dat ’n soortgelyke Britse sending in Kaboel gevestig word, het Lytton ’n ultimatum uitgereik waarin Ali versoek is om ’n permanente sending in Kaboel toe te laat en om verskoning te vra dat die vorige een toegang geweier is. Geen antwoord is ontvang nie en op 20 November 1878 het Brittanje oorlog teen Afganistan verklaar. In hierdie stadium het die Afgaanse staande leër oor ongeveer 52 000 soldate en 350 kanonne beskik. Die Britse invalsmagte het uit ongeveer 30 000 soldate met 126 kanonne bestaan.¹⁴ Die oorlog kan in twee fases of veldtogte verdeel word:

4.1 Die eerste veldtog, November 1878 - Mei 1879

Die Britse leërleiding het besluit om Afganistan met drie kolonnes binne te val: Lt.-genl. Donald Stewart het met ongeveer 7 300 man en 60 kanonne vanuit die suide opgeruk; Lt.-genl. Samuel Brown het met ongeveer 16 200 man en 48 kanonne via die Khyber-pas ingeval; en Roberts het met sy Kurram Valley Field Force (116 offisiere, 6 549 manskappe en 18 kanonne) vanaf Kohat aan die Indus-rivier via die Kurram-pas opgeruk, die Kurram-vallei beset en na die Shutargardan-pas beweeg. Op 2 Desember 1878 het Roberts ’n Afgaanse mag te Peiwar Kotal uitoorlê en verras (soos wat hy meer as 20 jaar later op ’n veel groter skaal die Boere met sy flankmars uitoorlê en verras het (in onderafdeling 6, *infra*, meer daaroor). Hoewel ongevalle aan beide kante nie veel was nie (Britte en Indiër-bondgenote 92; Afgane ongeveer 200), was dit ’n dramatiese en deurslaggewende oorwinning en die eerste noemenswaardige Britse sukses van die veldtog. Sher Ali het gevlug en sy seun, Yakub Khan, het die troon bestyg.¹⁵

Roberts se oorwinning het aan hom die openbare reputasie van ’n suksesvolle veggeneraal (en nasionale held) verseker. Koningin Victoria en beide huise van die Britse parlement het hom bedank, en op 31 Desember 1878 het hy ’n substantiewe generaal-majoor geword. Intussen het hy sy veldtog voortgesit, die Kost-vallei op 2 Januarie 1879 binnegeval en dit beset. Wanneer sy soldate of kamp aangeval is, het hy die nabygeleë dorpies beroof en afgebrand – soos wat dit die gebruik in

¹³ Wat Lytton se rol, en wat hom gedryf het, betref, kyk bv. JL Duthie, "Lord Lytton and the Second Afghan War: a psychohistorical study", *Victorian Studies* 27(4), Somer 1984, pp. 461-475.

¹⁴ I Knight, *Queen Victoria's enemies 3: India* (Londen, 1994), p. 41 en Hensman, pp. 326-327. Wat die oorsake van en aanloop tot die oorlog betref, kyk veral *Causes of the Afghan War being a selection of papers laid before Parliament with a connecting narrative and comment* (Londen, 1879), *passim* en M Edwardes, *Playing the great game a Victorian cold war* (Londen, 1975), pp. 1-99.

¹⁵ James, pp. 84-90 en Forrest, pp. 55-67.

koloniale oorloë was (en wat hy meer as 20 jaar later ook met Boerewonings in Suid-Afrika sou doen). Die eerste fase van die oorlog het op 26 Mei 1879 geëindig toe die Verdrag van Gandamak onderteken is – met Yakub Khan wat moes toelaat dat ’n Britse gesant (resident) in Kaboel gesetel word (wat Afganistan se buitelandse verhoudinge sou rig), in ruil vir Britse “beskerming en ondersteuning”.¹⁶

4.2 Die tweede veldtog, September 1879 - September 1880¹⁷

Op 24 Julie 1879 het maj. sir Louis Cavagnari (’n vriend van Roberts) as eerste Britse gesant in Kaboel aangekom. Hy en sy personeel is op 3 September 1879 in die Britse residensie deur ’n skare vermoor. In daardie stadium was slegs Roberts se Kurram Valley Field Force – voortaan bekend as die Kabul Field Force – nog beskikbaar om heraktiveer te word (ongeveer 6 600 soldate en 18 kanonne). Anders as tydens die eerste veldtog, was die Britte nou van plan om Afganistan te verower en te beheer.¹⁸ Roberts het daarop aangedring dat hy volkome militêre en politieke beheer oor sake moes hê.¹⁹

4.2.1 Van Kushi na Kaboel

Roberts het sy mag te Kushi, ongeveer 50 km vanaf Kaboel, gekonsentreer, van waar hy na laasgenoemde opgeruk het. Op 6 Oktober 1879 het hy ’n sterk Afgaanse mag op die Charasiab-hoogte uitoorlê en verslaan (met 88 eie ongevallene teenoor ongeveer 500 aan die kant van die opposisie). Drie dae later het hy Kaboel sonder teenstand beset en Yakub Khan onttroon. Vervolgens het Roberts stelselmatig en meedoënloos sy opdrag om Cavagnari se dood te wreek, uitgevoer: ten minste 87 Afgane is tereggestel, maar talle ander is geskiet toe hulle hul teengevangenes verset het. Die hardhandige, selfs wrede wyse waarop Roberts te werk gegaan het, het tot negatiewe beriggewing in die Britse media en tot ’n politieke storm gelei, maar Roberts het bloot Lytton se opdragte uitgevoer.²⁰

Intussen het die Afgane ’n “jihad” (heilige oorlog) teen die Britte verklaar en ongeveer 100 000 het na Kaboel opgeruk. Vanaf sy basis te Sherpur, net noord van die stad, het Roberts verskeie aanvalle teen die Afgane geloods, maar hulle het weer

¹⁶ James, pp. 90-98 en Forrest, pp. 67-81.

¹⁷ Soms ook genoem die Derde Anglo-Afgaanse Oorlog.

¹⁸ James, pp. 98-109 en Forrest, pp. 82-88.

¹⁹ Kyk National Army Museum (NAM; Londen), Roberts Papers, 1971-01-23-101-1: Afghanistan Series, Correspondence with India and England while commanding troops in Afghanistan, by General Sir Frederick Roberts, Vol. 13, 1878-80 (Simla, 1891), pp. 523-524 – Document CCCCXXII: Roberts - AC Lyall, 6 Augustus 1880 (brief). Gepubliseer in Robson (red.), p. 208.

²⁰ Kyk India Office Library in die British Library (Londen), Lytton Papers, MSS Eur E218, 518: Lytton - Roberts, 9 September 1879 (brief, gemerk "Very Confidential") en gepubliseer in Robson, p. 140 en Robson (red.), pp. 119-122. In hierdie omstredende brief gebruik Lytton onder meer die woorde "retribution" (beklemtoon) en "to strike terror" om Roberts se opdrag uit te spel. Wat Roberts se opmars betref, kyk ook James, pp. 109-123.

die stad beset en Roberts beleër (15-23 Desember 1879). Terwyl ’n ontsettingsmag in aantog was, het die Afgane op 23 Desember ’n volskaalse aanval teen Roberts se stellings van stapel gestuur, maar dit is afgeslaan, waarna Roberts se kavallerie ’n teenaanval geloods het. Die Afgane is verpletterend verslaan (Roberts se ongevalle was slegs 33, terwyl – naas gewondes – die Afgane ongeveer 3 000 gesneuweldes gehad het), en die Britte het Koboel weer beset.²¹

4.2.2 Van Koboel na Kandahar

Aan die begin van Mei 1880 het Stewart die bevel te Koboel by Roberts oorgee. Onderwyl onderhandelinge om ’n vreedsame oplossing vir die “Afgaanse probleem” te vind aan die gang was, is ’n Britse mag op 27 Julie 1880 verpletterend te Maiwand verslaan (969 dood en 177 gewond uit ’n mag van ongeveer 2 500; ongeveer 2 500 Afgaanse ongevalle uit ’n mag van sowat 10 000), en die Britse garnisoen in Kandahar (Qandahār) is beleër. Roberts is beveel om na laasgenoemde op te ruk. Hy het Koboel op 7 Augustus 1880 met ’n uitgesoekte mag van 273 Britse offisiere, 2 562 Britse en 7 151 Indiese soldate, 18 kanonne en met ongeveer 7 880 kampvolgers verlaat. Die opmars het via die Logar-vallei plaasgevind. Daar was geen geveg tydens die mars nie, maar ’n groot aantal ongevalle, insluitende Roberts, wat by tye in ’n “doolie” (tipe draagbaar) gedra moes word, het weens siekte voorgekom. Die mars was ’n toets van uithouvermoë eerder as strategie. Op Roberts se bevel is ’n vinnige pas gehandhaaf. Bedags was dit ontsettend warm en snags baie koud. Daar was stofstorms en ’n gebrek aan water.²² Die opmars het onafhanklik van ’n kommunikasie- en toevoerlinie plaasgevind, net soos Roberts se indirekte flankmars in Suid-Afrika, in Februarie 1900.

Roberts het Kandahar sonder weerstand op 31 Augustus, na afloop van ’n epiese tog van 520 km, ontset. Ayub Khan het sy beleëringsmag van ongeveer 13 000 man (met 32 kanonne) na Baba Wali, sowat 3 km noordwes van die stad, laat terugval. Daar het Roberts hulle op 1 September aangeval (met 11 000 man en 32 kanonne) en verpletterend verslaan. In hierdie veldslag (die mees deurslaggewende van die hele oorlog) is 35 van Roberts se soldate gedood en 213 gewond, teenoor ten minste 600 Afgaanse gesneuweldes (die totale Afgaanse ongevalle was dalk soveel as 3 500). Die Afgaanse kamp en al hul kanonne is gebuit en hul leër verstrooi. Roberts was steeds siek toe hy die geveg begin het, en na afloop van die veldslag het hy inmekaargesak. Op 8 September het ’n mediese raad besluit dat hy na Engeland moes terugkeer.²³

²¹ Robson, pp. 169-172; James, pp. 123-136 en Forrest, pp. 103-111.

²² Roberts 2, pp. 341-361; James, pp. 151-159 en EF Chapman, "The march from Kabul to Kandahar, in August, and the battle of the 1st September, 1880", *Journal of the Royal United Service Institution* 25, 1882, pp. 282-302, 307-315.

²³ James, pp. 159-164 en Forrest, pp. 123-128.

Roberts was in meer gevegte betrokke tydens die Tweede Anglo-Afgaanse Oorlog as enigeen van die ander Britse offisiere. Hy het self gesê dat sy opmars vanaf Kushi na Kaboel in Oktober 1879 moeiliker, en ook 'n groter militêre prestasie, was as sy oorskatte en eintlik onheroïese opmars vanaf Kaboel na Kandahar in Augustus 1880,²⁴ maar laasgenoemde het die verbeelding van die Britse media en publiek soos selde tevore aangegryp. Die Britse nederlaag te Maiwand het die Britse publiek se aandag opnuut op Afganistan gevestig en Roberts het die gety weer in die Britse guns laat swaai (net soos wat, 'n jaar tevore in Natal, die suksesvolle verdediging van Rorke's Drift tydens die Anglo-Zoeloeoorlog, as teenwig vir die nederlaag te Isandlwana gedien het). Feitlik oornag het Roberts 'n populêre openbare held geword – maar ook 'n opponent en logiese opvolger vir Wolseley, wat in daardie stadium kwartiermeester-generaal van die Britse Leër was.²⁵

* * *

Om die Afgane te verslaan was een ding, maar om hulle te beheer was feitlik onmoontlik. In Maart 1881 het die Liberale Party in Brittanje aan bewind gekom en, nadat hulle Abdur Rahman Khan op die troon geplaas het (iemand wat vir die Britte, Afgane en Russe aanvaarbaar was), besluit om aan Afganistan te onttrek. Die Britse magte het Kandahar op 22 April 1881 ontruim. Geen formele vredesooreenkoms is gesluit nie. Die Britte het ongeveer 1 850 man gesneuwel of dood aan wonde in die loop van die oorlog verloor, plus ongeveer 8 000 dood aan siekte. Die Afgane het meer as 5 000 gesneuweldes gehad, plus 'n onbekende aantal wat dood is aan wonde of weens siekte. Vir Brittanje was dit 'n Pyrrhus-oorwinning: Cavagnari se dood is gewreek en hulle het beheer oor die Khyber-pas bekom, maar voortaan geen verteenwoordiger in Kaboel en geen beheer oor die land se buitelandse sake gehad nie. Sukses op die slagveld is dus nie in politieke en diplomatieke sukses omskep nie. In 1919 het nog 'n Anglo-Afgaanse Oorlog uitbreek, waarna Afganistan ten volle onafhanklik geword het.²⁶

Die Tweede Anglo-Afgaanse Oorlog was dus vir Brittanje ietwat van 'n verleentheid, maar vir Roberts, wat 'n huishoudelike naam in die ganse Britse Ryk geword het, was dit 'n triomf. Hy is as die redder van Britse prestige op die hande gedra, het 'n baronetskap, sowel as £12 500 van die Britse parlement, asook talle ander eerbewyse ontvang. Almal wat aan die Kaboel-Kandahar-mars deelgeneem het, het 'n spesiale medalje (die Roberts Star) ontvang – insluitende Roberts se perd, Vonole!²⁷

²⁴ Roberts 2, p. 495.

²⁵ Farwell, *Eminent Victorian soldiers*, p. 174. Wat Rorke's Drift en Isandlwana betref, kyk bv. DR Morris, *The washing of the spears* (Londen, 1968), pp. 355-420 en A Greaves, *Rorke's Drift* (Londen, 2003), pp. 83-160.

²⁶ Kyk bv. James, pp. 173-174; <<http://www.britishbattles.com/second-afghan-war.htm>>, geraadpleeg 12 Februarie 2009.

²⁷ Farwell, *Eminent Victorian soldiers*, p. 177 en James, pp. 165-171.

Hierdie mars was inderdaad dié bepalende gebeurtenis in Roberts se loopbaan; dit het aan hom blywende roem as militêre bevelvoerder besorg en het die weg berei vir die belangrike rol wat hy in die volgende dekade en langer in Indië sou speel.

5. DIE “ANDER GENERAAL”

Teen 1880 bereik sowel koningin Victoria se regeertyd as Roberts se loopbaan ’n hoogtepunt. Teen dié tyd is die Britse Leër deur twee persoonlikhede oorheers: Fred Roberts en Garnet Wolseley. Elk het sy eie kring (*ring*) van lojale en invloedryke offisiere om hom vergader. Wolseley (1833-1913)²⁸ het sy roem onder meer tydens die Tweede Anglo-Birmaanse Oorlog (1852-1853), die Krim-oorlog (1854-1856), die onderdrukking van die Indiese Muitery (1857-1858), die Red River-ekspedisie (Kanada, 1870), die Ashanti-veldtog (1873-1874), en veldtogte in Egipte (1882) en in die Soedan (1884-1885) te danke gehad, en sy *Asante/Ashanti Ring* het mense soos Redvers Buller, Evelyn Wood, Henry Brackenbury en George Pomeroy-Colley ingesluit. Die Roberts of *Indian Ring* het mense soos Ian Hamilton ingesluit. Later het ’n kleiner groep offisiere hul om lord Kitchener geskaar, maar hulle het goed met Roberts saamgewerk. By geleentheid het Wolseley se ondersteuners hom as “our only general” beskryf, waarop Roberts se volgelinge hom as “our other general” voorgehou het. Roberts het sy bes gedoen om bitsige botsings met andere te vermy, en hoewel hy en Wolseley om glorie meegeding het, was dit ’n *gentleman*-wedywering, sonder persoonlike openbare aanvalle.²⁹

Die Roberts-egpaar het op 16 November 1880 na Engeland teruggekeer. Kort daarna het die Transvaalse Vryheidsoorlog uitbreek en toe die Britte op 27 Februarie 1881 te Amajuba verslaan is (en hul bevelvoerder, genl.-maj. George Pomeroy-Colley, gesneuwel het), het die Britse regering vir Roberts as die nuwe Natalse goewerneur en opperbevelhebber na Suid-Afrika gestuur. Hy het op 6 Maart vertrek en op 29 Maart in Kaapstad aangekom. Intussen het die Britse regering egter op ’n onderhandelde skikking besluit. Toe Roberts dié nuus by sy aankoms in Kaapstad ontvang, was hy verontwaardig en briesend, en het hy binne 24 uur terug na Engeland vertrek.³⁰ Miskien was Roberts eintlik baie gelukkig dat hy nie nodig gehad het om in 1881 teen die Boere op te ruk nie, want Noord-Natal het aan die goeie Boereskuts uitstekende verdedigingsposisies gebied van waar hulle ’n opmarsende, konvensioneel-opgeleide leër kon aandurf. Hy sou bykans twee dekades moes wag

²⁸ Kyk bv. JH Lehman, *All Sir Garnet a life of Field Marshal Lord Wolseley* (Londen, 1964).

²⁹ Farwell, *Eminent Victorian soldiers*, pp. 162, 278-279 en James, p. 176.

³⁰ James, pp. 171-173; Forrest, pp. 130-131 en Brooke-Hunt, pp. 267-269. Wat die Transvaalse Vryheidsoorlog betref, kyk bv. JH Lehman, *The First Boer War* (Londen, 1972); MC van Zyl, *Majuba die onafhanklikheidsoorlog van die Transvaalse Afrikaners (1880-1881)* (Pretoria, 1980) en FA van Jaarsveld *et al.* (reds.), *Die Eerste Vryheidsoorlog van verset en geweld tot skikking deur onderhandeling 1877-1884* (Pretoria, 1980).

voordat hy dít, wat hy as onvoltooide sake met die Boere in Suid-Afrika beskou het, kon gaan afhandel.

Op 28 November 1881 was Roberts terug in Indië, om die pos van opperbevelhebber van die Madras-leër te aanvaar. Vanaf sy hoofkwartier te Ootacamund het hy dié leër opgebou, die verdediging van die Noordwestelike Grensgebied versterk, die lot van die gewone soldaat probeer verbeter (en drankmisbruik probeer teenwerk met die stigting van die Army Temperance Association) en oor die verdediging van Indië en die Russiese gevaar geskryf. Op 26 Julie 1883 is hy tot die substantiewe rang van luitenant-generaal bevorder.³¹

Op 4 November 1885 is Roberts as die opperbevelhebber van die Indiese Leër, met sy hoofkwartier te Kalkutta (Kolkata), aangestel. Hy het genoemde leër in 'n gedugte gevegsmasjien omskep deur dit te hervorm en met moderne wapens toe te rus, opleiding te verbeter en die lot van gewone soldate te probeer verlig. Alle grensverdedigingsstrukture is opgradeer met die oog op 'n moontlike Russiese aanval. Vanaf November 1886 tot Februarie 1887 het hy die Britse magte in die Derde Anglo-Birmaanse Oorlog aangevoer en op 28 November 1890 is hy tot substantiewe generaal bevorder. Op 1 Januarie 1892 is hy tot die adelstand verhef as *Baron Roberts of Kandahar*. Op 8 April 1893 het hy Indië vir oulaas verlaat en na Engeland teruggekeer.³²

Aangesien daar aanvanklik nie 'n geskikte pos vir hom beskikbaar was nie, het Roberts sy outobiografie geskryf.³³ Op 25 Mei 1895 is hy tot veldmaarskalk bevorder, en op 1 Oktober 1895 as opperbevelhebber in Ierland (as Wolseley se opvolger) aangestel. (Laasgenoemde het opperbevelhebber van die Britse Leër by die War Office geword.)³⁴

6. DIE ANGLO-BOEREOORLOG, 1899-1902³⁵

Sedert die (vir Roberts omstrede) einde van die Transvaalse Vryheidsoorlog in 1881, was hy gretig om 'n leër teen die Boere te lei.³⁶ Toe die Anglo-Boereoorlog egter

³¹ Robson (ed.), pp. 229-326; James, pp. 181-195 en Forrest, pp. 132-140.

³² Robson (ed.), pp. 327-420; James, pp. 198-229 en Forrest, pp. 141-165.

³³ Kyk voetnoot 7, *supra*.

³⁴ James, pp. 327-261 en Forrest, pp. 166-189.

³⁵ Wat Roberts se rol betref, kyk bv. A Wessels (red.), *Lord Roberts and the war in South Africa 1899-1902* (Stroud, 2000), *passim*; P Trew, *The Boer War generals* (Johannesburg, 1999), pp. 45-87 en P Bateman, *Generals of the Anglo-Boer War* (Kaapstad, 1977), pp. 103-109. Wat die verloop van die oorlog en Roberts se rol, betref, kyk bv. JH Breytenbach, *Die geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog in Suid-Afrika, 1899-1902* 4, 5 en 6 (Pretoria, 1977, 1983 en 1996); F Maurice (samesteller), *History of the war in South Africa 1899-1902* 1-3 (Londen, 1906-1908); LS Amery (red.), *The Times history of the war in South Africa 1899-1902* 3-4 (Londen, 1905-1906); KT Surridge, *Managing the South African War, 1899-1902 politicians v. generals* (Woodbridge, 1998); D Judd en K Surridge, *The Boer War* (Londen, 2002); B Nasson, *The South African War 1899-1902* (Londen, 1999) en T Pakenham, *The Boer War* (Londen, 1979).

³⁶ Kyk NAM, Roberts Papers, 1971-01-23-126-3: Toespraak deur Roberts, 10 Desember 1900. Gepubliseer in Wessels (red.), pp. 144-148.

op 11 Oktober 1899 uitbreek, is Buller (van die Wolseley-kring) as bevelvoerende offisier uitgestuur. Roberts het egter volgehou om lord Lansdowne (Minister van Oorlog) te pols omtrent die bevelspos in Suid-Afrika.³⁷ Eintlik was Roberts gelukkig dat hy nie dadelik as opperbevelhebber na Suid-Afrika gestuur is nie, want dan sou hy waarskynlik dieselfde probleme as Buller ondervind het, insluitende onvoldoende voorbereiding en te min soldate.³⁸

Na aanleiding van die “Black Week”-neerlae het die Britse regering besluit om Roberts in die plek van Buller as opperbevelhebber in Suid-Afrika aan te stel. (Kort nadat die pos aan Roberts aangebied en hy dit aanvaar het, is hy meegedeel dat sy enigste oorlewende seun, Freddy, aan wonde wat hy te Colenso opgedoen het, beswyk het.) Ten einde argumente dat die 67-jarige Roberts te oud was om bevel te velde te voer, teen te werk, is lord Kitchener as sy stafhoof aangestel. (Wolseley is nie geken in Roberts se aanstelling nie; ook nie die koningin, wat steeds vir Buller ondersteun het nie.) Lansdowne het aan Roberts ’n vry hand in Suid-Afrika gegee en hom in Brittanje teen ander politici beskerm. Onder die staffede wat Roberts met hom na Suid-Afrika saamgeneem het, was kol. GFR Henderson (as hoof van militêre inligting) en genl.-maj. GT Pretymann, terwyl genl.-maj. Ian Hamilton later sou volg – almal lede van sy kring.³⁹

Aanvanklik het Roberts dit oorweeg om sy aanslag teen die Boererepublieke al langs die hoofspoorlyn te loods,⁴⁰ maar onderweg na Suid-Afrika het hy besluit om ’n indirekte strategie toe te pas (soos wat hy dit reeds in 1897 bedink het); met ander woorde, om genl. PA (Piet) Cronjé se Magersfonteinsettings te omvleuel, die Boere van balans te gooi, sodoende Kimberley te ontset en na Bloemfontein op te ruk en, hopelik, die Boere intussen verpletterend te velde te verslaan. Nadat Roberts op 10 Januarie 1900 te Kaapstad voet aan wal gesit het, het hy eers die Britse posisie gekonsolideer en omvangryke voorbereidings getref.⁴¹

6.1 Vanaf die Modderivier via Paardeberg na Bloemfontein

Op 11 Februarie 1900 het Roberts sy omvangryke, indirekte strategie geïmplementeer deur met ongeveer 49 500 soldate en 110 kanonne sy flankmars vanaf die

³⁷ Kyk British Library (BL, Londen), Lansdowne Papers, L(5)47: Roberts - Lansdowne, 22 Oktober 1899 en 8 Desember 1899 (briewe). Gepubliseer in Wessels (red.), pp. 13-16.

³⁸ A Wessels, "The British view of a war in South Africa (1899)" en "The British Army in 1899: problems that hampered preparations for war in South Africa" in *Joernaal vir Eietydse Geskiedenis* 28(2), September 2003, pp. 153-167 en 168-189.

³⁹ Churchill Archives Centre (Cambridge), Esher Papers, ESHR2/10: dagboekinskrywing vir 18 Desember 1899; James, pp. 262-265; Lehmann, *All Sir Garnet*, p. 387 en K SurrIDGE, "Lansdowne at the War Office" in J Gooch (red.), *The Boer War direction, experience and image* (Londen, 2000), pp. 32, 34-39.

⁴⁰ Kyk BL, Lansdowne Papers, L(5)47: Roberts - Lansdowne, 27 Desember 1899 (brief). Gepubliseer in Wessels (red.), pp. 21-24.

⁴¹ L. Scholtz, *Waarom die Boere die oorlog verloor het* (Pretoria, 1999), pp. 87-90 en BH Liddell Hart, *Strategy* (2de uitgawe, New York, 1967), p. 339.

Modderrivier te begin: eers suidwaarts na Enslinstasie, toe ooswaarts via Ramdam na Watervaldrif en De Kielsdrif aan die Rietrivier, vervolgens noordwaarts na Rondawelsdrif en Klipdrif aan die Modderrivier, en toe al met laasgenoemde rivier langs, ooswaarts. Soos verwag is, het Cronjé sy Magersfonteinsettings verlaat en ooswaarts gevlug, maar te Paardeberg het die Britte hom ingehaal en omsingel (17 Februarie). Intussen het genl.-maj. JDP French Kimberley ontset (15 Februarie).⁴²

Roberts was weens verkoue in die bed te Jacobsdal toe Cronjé te Paardeberg vasgekeer is, en hy het vir Kitchener in bevel van die beleg geplaas. Kitchener het op 18 Februarie 'n reeks volskaalse frontaanvalle teen die Boerelaer geloods, maar is 'n ernstige nederlaag toegedien. Toe hierdie ontstellende nuus Roberts bereik, het hy uit sy siekbed opgestaan en hom na die slagveld gegaan, waar hy gekeer het dat Kitchener nog aanvalle loods. In stede daarvan – en om onnodige lewensverlies te voorkom – het Roberts besluit om die Boere tot oorgawe te bombardeer met die kanonne wat hy tot sy beskikking gehad het. Hierin was hy suksesvol, want vroeg die oggend van 27 Februarie 1900 (die negentiende herdenking van die slag by Amajuba) het die uitgeputte en gedemoraliseerde Boeremag (3 919 man, insluitende 187 gewondes met vier kanonne en 'n pom-pom, plus 62 vrouens en kinders) oorgegee. Tydens die beleg is ten minste 74 Boere gedood, terwyl Britse ongevalle op 542 dood, 2 001 gewond, 67 vermis en 63 gevang te staan gekom het, met die meeste ongevalle (303 dood, 906 gewond en 61 gevang) op 18 Februarie.⁴³

Tydens die formele oorgawe het Roberts sy Kandahar-swaard aan sy sy gedra. Dit was die eerste keer dat hy teen 'n blanke vyand, gewapen met moderne gewere en kanonne, te staan gekom het. In meer as een opsig was Paardeberg Roberts se grootste slag. Tydens die flankmars en op die slagveld/beleëringsterrein het hy meer soldate as ooit tevore aangevoer. Die slagveld as sodanig was groter as enigiets waarop hy tevore geveg het, en die oorwinning wat hy behaal het, was in meer as een opsig die grootste van die hele oorlog. Tans word beseft dat ná hul nederlaag te Paardeberg, die Boere eintlik nie meer die oorlog kon wen nie, maar bloot kon uitrek. Hulle het 7% van al hul burgers verloor en was geskok en ontwrig. Nuus van die Britse oorwinning te Paardeberg het Buller se troepe in Natal sodanig geïnspireer dat hulle daardie selfde dag (27 Februarie) uiteindelik daarin geslaag het om (te Pietershoogte) deur te breek en Ladysmith die volgende dag te ontset.⁴⁴ Verder het die Boere se suidelike front in duie gestort en het dié Boere noordwaarts teruggeval. Paardeberg was inderdaad 'n keerpunt en waterskeiding in die oorlog. Roberts

⁴² Breytenbach 4, pp. 163-285; Amery (red.) 3, pp. 375-418; JG Maydon, *French's cavalry campaign* (Londen, 1902), pp. 140-149 en CS Goldman, *With General French and the cavalry in South Africa* (Londen, 1902), pp. 74-86.

⁴³ J.L. Basson, *Die slag van Paardeberg* (MA, Universiteit van Pretoria, 1972), *passim*; Breytenbach 4, pp. 286-430; Amery (red.) 3, pp. 418-458; Maurice (red.) 2, pp. 73-179 en [The German official account of] *The war in South Africa* 1, pp. 154-230.

⁴⁴ Wat die Britse deurbraak betref, kyk bv. Breytenbach 3, pp. 526-567 en Amery (red.) 3, pp. 533-546.

was egter ook baie gelukkig, want Cronjé was nie werklik geskik om ’n leër in ’n moderne oorlog teen ’n goedopgeleide Europese leër te lei nie, en as die Boere die Oranjerivier as ’n natuurlike verdedigende linie gebruik het, kon dit ook vir Roberts probleme geskep het.⁴⁵ Ten spyte van die belangrikheid van die oorwinning vir die Britte, was dit nogtans geen Waterloo (1815) of Omdurman (1898) nie. In die ganse oorlogsgebied het die Britte egter nou die strategiese inisiatief herwin.

Nadat hy sy uitgeputte troepe enkele dae langs die (besoedelde) Modderrivier laat uitrus het, het Roberts sy opmars ooswaarts hervat. Te Poplar Grove (7 Maart), waar naas genl. CR de Wet ook beide die republikeinse staatspresidente teenwoordig was, kon Roberts nie daarin slaag om die Boere te omsingel nie en hulle het teruggeval om later weer te kan veg. Ook te Abrahamskraal-Driefontein (10 Maart) was Roberts nie in staat om die Boere deurslaggewend te verslaan nie. Nadat Bloemfontein sonder weerstand op 13 Maart 1900 ingeneem is, was Roberts waarskynlik op die kruin van sy militêre loopbaan, maar groot getalle Britse soldate het weens ingewandskoors (die gevolg van die besoedelde water wat hulle te Paardeberg gedrink het) siek geword en meer as ’n duisend het in die stad beswyk. Roberts was genoodsaak om sowat sewe weke te wag alvorens hy sy opmars kon hervat. Gedurende dié tyd het die Boere ook uitgerus, besluit om tot guerrilla-oorlogvoering oor te gaan en het die eerste guerrilla-gevegte te Sannaspos (31 Maart) en Mostertshoek (3-4 April) plaasgevind.⁴⁶ Die vraag kan tereg gevra word of Roberts se sukses gemeet moet word in terme van wat hy militêr te Paardeberg vermag het, of eerder in terme van sy gedwonge halt in Bloemfontein – deels te wyte aan die “Paardeberg-virus”.

Roberts was baie gelukkig dat die Boere nie onmiddellik na afloop van die Kroonstad-krygsraadvergadering ’n volskaalse guerrilla-aanslag geloods het nie. Vreemd genoeg het genl. Christiaan de Wet byvoorbeeld ná sy suksesse te Sannaspos en Mostertshoek, ’n konvensionele beleg van ’n gedeelte van die Colonial Division te Jammerbergdrif, naby Wepener, laat plaasvind, in plaas daarvan om Roberts se toevoerlinies suid van Bloemfontein te vernietig. Met verloop van tyd was dit egter duidelik dat Roberts ’n gedugte teëstander vir die Boere was. Met sy *Blitzkrieg* tydens die groot flankmars, het hy getoon dat hy ’n waagmoedige leier was en het hy die verloop van die oorlog radikaal en onomkeerbaar verander. Sy opmars vanaf die Modderrivier na Bloemfontein kan oppervlakkig met sy mars van Kushi na Kaboel (1879) en van Kaboel na Kandahar (1880) vergelyk word.

In die middel van April 1900 het Roberts se vrou en hul twee dogters, Aileen (1870-1944) en Ada (1875-1955), by hom aangesluit, nieteenstaande die feit dat koningin Victoria daarteen gekant was dat vrouens hul mans na die oorlogsfront

⁴⁵ Scholtz, pp. 58, 62.

⁴⁶ Breytenbach 5, pp. 27-96; 196-225, 240-258; Amery (red.) 3, pp. 560-569, 573-586 en 4, pp. 29-50; Scholtz, p. 120; Maurice (red.) 2, pp. 180-229 en JE Rabie, *Generaal Christiaan de Wet se krygsleiding by Sannaspos en Groenkop* (Pretoria, 1980), pp. 5-30.

vergesel. Lady Roberts was in eie reg 'n formidabele vrou en daar word beweer dat sy 'n groot invloed oor haar man uitgeoefen het, selfs wat militêre en personeelaangeleenthede betref; daarvandaan haar bynaam "Lady Jobs". Daar was selfs sprake dat die feit dat Roberts met verloop van tyd 'n meer hardvotige houding jeens die burgerlike Boerebevolking ingeneem het, aan sy vrou se invloed toegeskryf kan word.⁴⁷

Roberts was vasbeslote dat die oorlog in Suid-Afrika 'n witmansoorlog en 'n "gentleman's war" moes wees. Aanvanklik het hy die Boere toegeeflik behandel. Nadat hy Vrystaatse grondgebied betree het, het hy dit byvoorbeeld in proklamasies duidelik gestel dat die veiligheid van gewone burgers en hul besittings gewaarborg word, en hulle uitgenooi om die eed van neutraliteit af te lê, sodat hulle na hul huise kon terugkeer.⁴⁸ Met verloop van tyd was hy egter genoodsaak om die trant van sy proklamasies te verander.

6.2 Vanaf Bloemfontein via Kroonstad en Johannesburg na Pretoria

Op 3 Mei 1900 het Roberts sy opmars voortgesit, nou noordwaarts al langs die hoofspoorlyn. Daar was min teenstand. Kroonstad is op 12 Mei beset en die Vaalrivier is op 28 Mei bereik (en die Vrystaat is vervolgens as die Oranjerivierkolonie geannekseer). Johannesburg is sonder weerstand op 31 Mei beset en Pretoria eweneens op 5 Junie. Roberts was oortuig dat, met beide republikeinse hoofstede nou in Britse hande, die oorlog gou iets van die verlede sou wees.⁴⁹ Hy het hom egter misgis en 'n groot fout begaan deur die Boere toe te laat om sowel Johannesburg⁵⁰ as Pretoria te ontruim alvorens hy dié stede beset het. Hy wou straatgevegte en die vernietiging van die goudmyne voorkom, maar het in die proses etlike maande (dalk selfs twee jaar) tot die duur van die oorlog toegevoeg.

Kol. GFR Henderson het 'n groot invloed op Roberts se denke uitgeoefen. Henderson het benadruk dat dit belangrik was om die vyand te velde te verslaan, maar hy het ook gesê dat die vyandelike hoofstede bedreig moes word. Dít verklaar waarom Roberts die republikeinse hoofstede so gou as moontlik wou beset.⁵¹ Terugskouend was dít egter ooglopend 'n strategiese denkfout deur Roberts, want eintlik het die Boere nie veel waarde aan hul hoofstede geheg nie. Na die val van

⁴⁷ I Beckett, "Women and patronage in the late Victorian Army", *History* 85 (279), Julie 2000, pp. 478-479; *Oxford DNB* 47, p. 157; BL, Lansdowne Papers, L(5)44: Sir Arthur Bigge - Roberts, 18 Augustus 1900 (brief; gepubliseer in Wessels (red.), pp. 123-124).

⁴⁸ Kyk bv. *Army. Proclamations issued by Field-Marshal Lord Roberts in South Africa* (Cd. 426, Londen, 1900), p. 3: proklamasie van 15 Maart 1900.

⁴⁹ Breytenbach 5, pp. 413-549; Amery (red.) 4, pp. 96-164 en BL, Lansdowne Papers, L(5)48: Roberts - Lansdowne, 7 Junie 1900 (brief; gepubliseer in Wessels (red.), pp. 97-100).

⁵⁰ Volgens Pakenham, p. 428, was dit die ernstigste strategiese fout van die oorlog.

⁵¹ Kyk BL, Lansdowne Papers, L(5)48: Roberts - Lansdowne, 17 Mei 1900 (gepubliseer in Wessels (red.), pp. 80-83); Roberts se voorwoord in GFR Henderson, *The science of war a collection of essays and lectures 1891-1903* (Londen, 1908), pp. xxxiv-xxxv; James, p. 279; Amery (red.) 3, p. 342 en GFR Henderson, *Stonewall Jackson and the American Civil War* 1 (Londen, 1905), pp. 306-307.

Pretoria het Roberts se strategie dus in ’n sekere sin sy momentum verloor. Hy het verkeerdelik geredeneer dat deur op die hoofstede af te pyl, hy die Boerekommando’s sou naderlok en hulle dan beslissend kon verslaan – soos wat met die Afgane te Baba Wali, net buite Kandahar, gebeur het (1 September 1880).

6.3 Vanaf Pretoria na Komatipoort – en die guerrilla-stryd

Toe dit blyk dat die Boere nie na die val van Pretoria sou inry om oor te gee nie, het Roberts ’n opmars al langs die Delagoabaai-spoorlyn, ooswaarts, van stapel gestuur. By Donkerhoek/Diamond Hill (11-12 Junie 1900) en Bergendal/Dalmanutha (21-27 Augustus 1900) het die Boere verdedigende stellings ingeneem en kwaai weerstand gebied, maar dan telkens teruggeval, om later voort te veg. Op 1 September het Roberts Transvaal as ’n Britse kolonie geannekseer en die Britse troepe het Komatipoort op 24 September 1900 bereik.⁵² Met kenmerkende ongeduld het Roberts so vinnig as moontlik voortgemars, sonder om die Boere behoorlik te verslaan. Trouens, hulle is toegelaat om te hergroepeer en agter die Britse linies hul versetstryd voort te sit.

Roberts het die krag van Afrikaner-nasionalisme en die Boere se wil om hul republikeinse onafhanklikheid te behou, onderskat. Hy het hom gevolglik tot strenger maatreëls met “sielkundige oorlogvoering” gewend. Op 1 Junie 1900 het hy ’n proklamasie uitgevaardig waardeur Boere, wat nie oorgegee het nie, voortaan as rebelle beskou sou word.⁵³ Volgens proklamasies wat op 16 en 19 Junie 1900 uitgevaardig is, sou Boerehuise in die omgewing waar ’n spoorlyn aangeval is, afgebrand word.⁵⁴ Hierdeur het Roberts erken dat hy nie ’n suiwer militêre oplossing kon vind vir die probleme waarmee sy leer in Suid-Afrika geworstel het nie. Die Boere het sy proklamasies as “papierbomme” afgemaak, maar in werklikheid het die vernietiging van eiendom deel van die Britse militêre strategie geword – met die interneringskampstelsel⁵⁵ vir wit en swart burgerlikes ’n logiese uitvloeisel daarvan. Anders as wat soms aanvaar word, was dit nie Kitchener nie, maar Roberts, wat die eerste kampe tot stand gebring het (die eerste een reeds in Julie 1900, te Mafeking), wat uiteindelik tot ’n omvangryke kampstelsel onder Kitchener gelei het en tot die

⁵² AE Breytenbach, *Die slag by Donkerhoek, 11-12 Junie 1900* (MA, UNISA, 1980), *passim*; BG Schultz, *Die slag van Bergendal (Dalmanutha)* (MA, Universiteit van Pretoria, 1974), *passim*; *History of the war in South Africa* 3 (Londen, 1908), pp. 204-225, 396-421 en Amery (red.) 4, pp. 269-296, 380-413, 434-483.

⁵³ Cd. 426, p. 8.

⁵⁴ *Ibid.*, pp. 10-11.

⁵⁵ Die outeur verkies om die minder emosiebelaaide term "interneringskamp(e)/stelsel" te gebruik, eerder as "konsentrasiekamp(e)/stelsel"; ook sodat dit geensins met die Nazi-kampe van die Tweede Wêreldoorlog geassosieer kan word nie.

dood van ongeveer 28 000 blanke, en ten minste 23 000 swart burgerlikes aanleiding gegee het.⁵⁶

Die guerrilla-oorlog, wat in werklikheid op 31 Maart 1900 te Sannaspos begin het, het met verloop van tyd ook na die Transvaal versprei. Al het Roberts die indruk geskep dat die guerrillas onbenullig was,⁵⁷ en al het hy volgehou dat die oorlog feitlik iets van die verlede was,⁵⁸ het dit hom vele hoofbrekens besorg – en nog groter probleme vir sy opvolger. Roberts het naamlik om middernag, 28-29 November 1900, die opperbevelhebberskap in Suid-Afrika aan Kitchener oorhandig, sodat hy na Brittanje kon terugkeer om die pos van opperbevelhebber van die Britse Leër by die War Office (in opvolging van Wolseley) oor te neem. Met sy terugkeer in Engeland is Roberts – soos in 1880 – met eerbewyse oorlaai, tot graaf verhef (voortaan bekend as *Lord Roberts of Kandahar, Pretoria, and Waterford*), en het hy £100 000 (vandag, 2009, sowat R45 000 000 werd) as beloning van die parlement ontvang.⁵⁹

* * *

Op die keper beskou, was Roberts se triomfantelike ontvangs in Brittanje buite verhouding tot wat hy werklik in Suid-Afrika vermag het. Dit is waar dat hy die oorlogsgety onomkeerbaar in die Britte se guns geswaai het, maar hy het ook die grondslag vir 'n uitmergelende en duur guerrilla-stryd gelê. Hy het slegs een beslissende oorwinning (Paardeberg) behaal, maar kon die Boere daarna nooit weer 'n uitklophou toedien nie. Hy het hulle dus strategies uitoorlê, maar nie takties verslaan nie. Met sy terugkeer na Brittanje was die Boere slegs deels verslaan, maar nog nie oorwin nie, en hoewel beide Boererepublieke nou amptelik Britse gebied was, was die Britte eintlik net sover in beheer as wat hul gewere en kanonne kon skiet. Trouens, alles in ag genome, was die anneksasie van die republieke voortydig. Die oorlog teen die wye oop ruimtes van die Suid-Afrikaanse veld was nog glad nie verby nie.

Hoe goed Roberts die geografies-eskalerende guerrilla-stryd sou hanteer het, is 'n ope vraag. Hoe lank sou hy geneem het om die Boere na die onderhandelingsstafel te dwing? Miskien was hy baie gelukkig om aan die einde van 1900 na Brittanje te kon terugkeer; net soos wat hy gelukkig was dat by sy aankoms in Januarie 1900, die Boere steeds behep was met die beleëring van Britse garnisoene en hom dus die geleentheid gebied het om sy posisie te konsolideer en vir sy flankmars voor te berei. Die Boere se optrede (of gebrek aan optrede) het Roberts inderdaad beter laat vertoon as wat hy werklik was.

⁵⁶ Kyk in die algemeen F Pretorius (red.), *Verskroeiende aarde* (Kaapstad, 2001) en SV Kessler, *The black concentration camps of the South African War* (D.Phil., Universiteit van Kaapstad, 2003) en wat die gevolge betref, ook A Wessels, "Die traumatiese nalatenskap van die Anglo-Boereoorlog se konsentrasiekampe", *Joernaal vir Eietydse Geskiedenis* 26(2), Desember 2001, pp. 1-20.

⁵⁷ Kyk bv. Proklamasie 17 van 1900, 14 September 1900, in Cd. 426, p. 17.

⁵⁸ Kyk NAM, Roberts Papers, 1971-01-23-126-3: Toespraak deur Roberts, Kaapstad, 10 Desember 1900. Gepubliseer in Wessels (red.), pp. 144-148.

⁵⁹ James, pp. 369-371 en Forrest, pp. 324-326.

7. LAASTE JARE

Vanaf die War Office het Roberts die stryd in Suid-Afrika met groot belangstelling gevolg en per telegram en brief voortdurend met Kitchener kontak behou en hom ondersteun,⁶⁰ totdat dié stryd uiteindelik op 31 Mei 1902 met die Boere se oorgawe geëindig het. Andersins was Roberts se termyn by die War Office nie juis suksesvol nie. Hy het weliswaar die professionele onderrig van offisiere en opleiding in die algemeen probeer verbeter, en die Britse Leër ten opsigte van toerusting gemoderniseer (en dus in ’n mate voorberei vir die wêreldoorlog wat sou volg), maar hy is nie die ruimte gegun om die leër grondig te hervorm nie. Daar was ook ’n twis oor wat presies die rol van die opperbevelhebber moes wees. Nadat ’n koninklike kommissie in 1903 aanbeveel het dat die pos geskrap moes word, het Roberts op 8 Februarie 1904 afgetree. Tot en met 7 November 1905 het hy as ’n lid van die Committee of Imperial Defence aangeby, waarna hy president van die National Service League – ’n liggaam wat verpligte militêre diensplig bevorder het – geword het.⁶¹

Toe die Eerste Wêreldoorlog op 28 Julie 1914 uitbreek, is Roberts as *Colonel-in-Chief of the Empire Troops* in Frankryk aangestel. Tydens ’n besoek aan Indiese soldate is hy weens longontsteking te St Omer oorlede (14 November 1914) en vyf dae later in die grafkelder van die St Paul’s Katedraal in Londen te ruste gelê⁶² – feitlik langs Wolseley, en naby die grafte van die hertog van Wellington en lord Nelson.

8. SLOTPERSPEKTIEWE

Koningin Victoria se “ander generaal” was ’n besondere, maar ook komplekse en omstrede persoon. Streng gesproke was hy ’n onwaarskynlike soldaat: blind in sy regteroog (na aanleiding van breinkoors wat hy as ’n sieklike kind in Indië opgedoen het), slegs 1,6 m (5 voet 3 duim) lank, en hy is die grootste deel van sy lewe deur maagprobleme geteister.⁶³ Soos reeds bespreek, moes hy by meer as een geleentheid weens swak gesondheid na Brittanje terugkeer. Maar hy was besonder intelligent, hofflik, met sjarme en charisma; ’n spanspeler met baie vriende; ’n harde werker, ’n goeie organiseerder en administrateur; ’n streng tugmeester en ’n inspirerende leier wat deur voorbeeld gelei het; ’n dapper, vasberade, netjiese en trotse soldaat en

⁶⁰ Kyk bv. die weeklikse korrespondensie tussen Roberts en Kitchener, Desember 1900 - Junie 1902 (ongeveer 900 briewe) wat vandag met groot vrug by die NAM geraadpleeg kan word. Die Roberts Papers (1971-01-23) beslaan 11 m en is die NAM se grootste en waarskynlik ook belangrikste versameling.

⁶¹ James, pp. 369-463 en Forrest, pp. 324-349.

⁶² James, pp. 464-487 en Forrest, pp. 350-357. Vir ’n program van Roberts se militêre begrafnis, kyk Imperial War Museum (Londen), Papers of Major General LAE Rice-Davies, 77/78/3.

⁶³ James, pp. 6, 53, 163-164; Roberts 2, pp. 229-230, 493-494 en Farwell, *Eminent Victorian soldiers*, pp. 148-149.

offisier; en 'n rolmodel vir baie. Hy het van musiek en partytjies gehou en dus het hy en sy vrou graag onthaal, maar hy was 'n geheelonthouer.⁶⁴

Roberts het uiteraard ook sy opponente en kwaadsprekers gehad. Hy was inderdaad mateloos ambisieus, en gevolglik manipulerend en selfs slinks. Volgens Wolseley was hy 'n snobis,⁶⁵ en die hertog van Cambridge (opperbevelhebber van die Britse Leër, 1856-1895) het hom as 'n konkelende en gewetenlose opportunist bestempel.⁶⁶ Hy het geweet hoe om die media en openbare mening tot sy voordeel te manipuleer⁶⁷ en het sodoende sy beeld as ryksbouer en -held onder die (meestal onkritiese) publiek gevestig en uitgebou – en in die proses vinnig opgang gemaak. Verder was daar Rudyard Kipling se populêre ballade “Bobs”⁶⁸ wat tot die heldeverering bygedra het.

Roberts het van oorlog gehou, en hoewel hy omgee het vir die welsyn van gewone soldate, kon hy hulle ook hard dryf. Hy het nie toegelaat dat emosie of etiese kwessies in die pad staan van wat hy as sy plig en reg beskou het nie, soos byvoorbeeld blyk uit die wyse waarop hy met Cavagnari se (bewese en moontlike) moordenaars gehandel het, of wanneer hy die huise van burgerlikes in Afganistan of Suid-Afrika laat afbrand het. As produk van die Victoriaanse era het imperiale doelwitte vir hom die middele geheilig, en wat hom dus gedryf het was sy geloof in die Britse Ryk en sy liefde vir sy koningin, Victoria. Haar “ander generaal” was dalk ook haar mees geliefde en (relatief gesproke) heel beste generaal. Sy roem het grootliks berus op sy opmarste van Kushi na Kaboel, Kaboel na Kandahar, en vanaf die Modderrivier via Paardeberg en Bloemfontein na Pretoria. Sy grootste en mees deurslaggewende veldslag was te Paardeberg, maar dit was meer 'n beleg as 'n slag. Hy was 'n goeie taktikus en soms ook 'n goeie strateeg – veral wanneer hy die onverwagte gedoen het. Hy het aansienlike militêre sukses in sy lang loopbaan behaal, was oor die algemeen redelik bekwaam, maar was nie altyd so doeltreffend as wat hy of sy ondersteuners voorgegee het nie, en male sonder tal was geluk ook aan sy kant. Maar dan: is dit nie ook waar van baie ander histories-belangrike figure nie?

⁶⁴ James, p. 490 en Farwell, *Eminent Victorian soldiers*, pp. 149, 156-157, 159, 179, 182.

⁶⁵ Farwell, *Eminent Victorian soldiers*, p. 182.

⁶⁶ *Oxford DNB* 47, p. 158.

⁶⁷ Farwell, *Eminent Victorian soldiers*, p. 166; J Duke, *Recollection of the Cabul campaign 1879 & 1880* (Londen, 1883), *passim*; S Badsey, "War correspondents in the Boer War" in Gooch (red.), pp. 196-198; Robson, pp. 93-94, 273 en J Beaumont, "The British press and censorship during the South African War 1899-1902", *South African Historical Journal* 41, November 1999, pp. 275-283. Kyk ook Roberts se toespraak by geleentheid van 'n persdinee, Bloemfontein, 28 Maart 1900 – NAM, 1971-01-23-126-3 (gepubliseer in Wessels (red.), pp. 65-67).

⁶⁸ *Rudyard Kipling's verse inclusive edition 1885-1918* 2 (Londen, 1920), pp. 200-202.